

ФІЛОСОФІЯ

УДК 114

*Додонов Р.О., Додонова В.І.
Київський університет імені Бориса Грінченка*

ОДУХОТВОРЕНИЙ КОСМОС VS БЕЗДУШНИЙ ПРОСТІР

Стаття присвячена порівняльному аналізу «космоса» і «простора» як базових категорій, що описують світ в його цілісності. Своїми коріннями вони сягають міфологічного світосприйняття, а в класичній античній філософії репрезентовані діалогом Платона «Тімей» і трактатом Арістотеля «Про небо». Метою статті є формалізація опозиції «космос»-«простір» і визначення їх принципового значення для побудови сучасної картини світу. Теоретико-методологічною основою історико-філософського дослідження стали праці В.Ф. Асмуса, М.Д. Ахундова, А.С. Богомолова, В.І. Журавльова, С.Г. Кара-Мурзи, О.Ф. Лосєва, А.Н. Павленко та ін.

Ключові слова: Всесвіт, космос, простір, Платон, Арістотель

Додонов Р.А., Додонова В.И. Одухотворенный космос vs бездушное пространство. Статья посвящена сравнительному анализу «космоса» и «пространства» как базовых категорий, описывающих мир в его целостности. Своими корнями они уходят в мифологическое мировосприятие, а в классической античной философии представлены диалогом Платона «Тимей» и трактатом Аристотеля «О небе». Целью статьи является формализация оппозиции «космос»-«пространство» и определение их принципиального значения для построения современной картины мира. Теоретико-методологической основой историко-философского исследования стали труды В.Ф. Асмуса, М.Д. Ахундова, А.С. Богомолова, В.И. Журавлева, С.Г. Кара-Мурзы, А.Ф. Лосева, А.Н. Павленко и др.

Ключевые слова: Вселенная, космос, пространство, Платон, Аристотель

Dodonov R., Dodonova V. Animated cosmos vs soulless space. The article is devoted to a comparative analysis of the "Cosmos" and "Space" as the basic categories describing the world in its integrity. These categories are rooted in the mythological worldview, and in classical ancient philosophy they are represented by Plato's dialogue "Timaeus" and Aristotle's treatise "On the Heavens". The purpose of the article is to formalize the opposition "Cosmos" - "Space" and to define their crucial importance for the construction of a modern picture of the world. Theoretical and methodological basis of historical and philosophical

research are works of V. Asmus, M. Akhundov, A. Bogomolov, V. Zhuravlev, S. Kara-Murza, A. Losev, A. Pavlenko and others.

Key words: Universe, Cosmos, Space, Plato, Aristotle

Актуальність теми дослідження. Уявлення людини про навколишнє середовище формують у суспільній свідомості одне з фундаментальних світоглядних понять — поняття простору. Поряд з поняттям часу «простір» є базовою категорією будь-яких філософських систем. В сучасній науці під простором розуміють одну з об'єктивних форм існування матерії, що характеризується протяжністю та обсягом, при цьому розрізняють абстрактний простір математичних (зокрема, геометричних) побудов та більш наближений до реальності фізичний простір. Але в обох випадках ми маємо лише різні ступені абстрагування: в першому йдеться про уможливлену модель світу як «пустого викривленого простору», у другому допускається рух у цьому «резервуарі» певних фізичних тіл.

Беззаперечний авторитет науки обумовлює розповсюдженість і популярність подібних продуктів абстрактного мислення, в той час як повсякденне мислення пересічної людини протестує проти акцентованої порожнечі, закладеної в основу картини світу. Насправді, оточення людини завжди наповнено: речами, іншими людьми, смислами. Тому є всі підстави стверджувати, що характер людського сприйняття світу за своїм змістом корелюється не стільки з постулатами класичної механіки, скільки з духом античної міфології та похідною від неї досократівської натурфілософії. Центральним концептом цієї інтелектуальної традиції є не «простір», а «космос», що зумовлює проблему змістовної диференціації зазначених категорій.

Своєрідним катализатором, який підштовхнув нас до написання даної статті, стало знайомство з книгою С.Г. Кара-Мурзи «Радянська цивілізація», де розглядаються ціннісно-цивілізаційні розбіжності західного та східно-християнського соціуму. «Корисно задуматися, — запитує, проміж іншим автор, — чому у нас космонавти, а в США астронавти. Чому слово «космічний» так ретельно викреслено з їх мови, яка начебто описує ті ж самі явища і ті ж технічні програми, що й у нас» [7, гл. 8]? Здавалося б, просте, навіть «дитяче» запитання... Але в пошуках відповіді на нього ми вийшли на широкі узагальнення, що виходять далеко за межі геометрії, механіки і мають, швидше, метафізичний та аксіологічний характер.

Тому метою даної статті є формалізація опозиції «космос»-«простір» і визначення їх принципового значення для побудови картини світу.

Міфологічні витoki уявлень про простір

Відправною точкою наших пошуків щодо розбіжності уявлень про простір в античній натурфілософії та класичній механіці є навіть не визначення специфіки «космосу» (до якого ми згодом перейдемо), а обґрунтування вкоріненості просторово-часових уявлень у глибинних структурах людської свідомості. Архетипічні джерела наукової евристики зазвичай викликали підозру в середовищі позитивістські налаштованих натуралістів. Навіть найбільш прогресивні постаті вважали, що зв'язок між стійкими структурами свідомості та сучасними науковими теоріями є випадковим та опосередкованим. Так, наприклад, Сергій Вавилов писав, що «поряд з наукою, одночасно

з картиною явищ, розкритих і пояснених новим природознавством, продовжує існувати світ уявлень дитини і первісної людини та поетів, що навмисно чи ненавмисно їх наслідують. До цього світу варто іноді зазирнути як до одного з можливих витоків наукових гіпотез. Він дивовижний і казковий; у цьому світі між явищами природи сміливо перекидаються містки – зв'язки, про які іноді наука ще не здогадується. В окремих випадках ці зв'язки вгадуються вірно, іноді вони є помилковими і просто безглуздими, але вони заслуговують на увагу, оскільки ці помилки допомагають зрозуміти істину» [5, с.3].

Інша справа — позанаукове знання, де вказана залежність проводиться більш рішуче та послідовно (Див., наприклад, [2; 6; 9]). Психологія, феноменологія, структуралізм та постструктуралізм, французька школа «Анналів» закликають шукати джерела загальної картини світу в апріорному знанні, когнітивних інстинктах, вроджених перцептивних структурах, архетипах колективного безсвідомого і т. ін.

Щодо сприйняття людиною простору, то тут важко сперечатися з тими дослідниками, які вказують на еволюційні витoki цього процесу: в процесі антропогенезу найбільші шанси вижити мали ті істоти, що найкраще адаптувалися до трьохмірного простору. Як вказує Мурад Ахундов, «подібні первинні структури привертають зростаючу увагу природознавців і філософів найрізноманітнішої орієнтації. Відповідно розвиваються й різні уявлення про методи пізнання первинних структур. Так, екзистенціалісти (М. Гайдеггер, М. Мерло-Понті та ін.) і феноменологи (Е. Гуссерль, А. Гурвич, А. Шюц та ін.) вважають, що лише звільнившись від сучасних форм раціональної науковості можна відкрити таємницю початкового відношення людини до світу – на цьому відношенні будуються наступні естетичні, релігійні, наукові тощо відношення і структури. В процесі трансцендентальної редукції... феноменологія сподівається пізнати первинні структури життєвого або перцептуального світів у їх повноті та цілісності (прологіка перцептуального світу)» [3, с.19].

Для опису генези уявлень людства про простір автор залучає емпіричний матеріал, накопичений у психології дитинства, патапсихології та вивченні мислення первісної людини. Отримані інтерпретації цього матеріалу дозволили узагальнити закономірності та зафіксувати стійкі структури свідомості, що відповідають за формування уявлень про простір. Зокрема, закономірним моментом є те, що у всіх трьох суб'єктів — дітей, психічно хворих і дикунів – немає завершеного образу єдиного та цілісного простору, він розпадається на декілька окремих «світів».

Ще однією закономірністю слід вважати той факт, що названі структури свідомості знайшли своє закріплення в міфологічному світосприйнятті.

Міфологічним уявленням про простір притаманна динаміка переходу від неупорядкованого початкового стану суцільного безладу — до світового порядку, в еллінському інваріанті — від Хаосу до Логосу. При цьому під Хаосом в «Теогонії» Гесіода розуміється безодня, пустота, безкінечний простір, океан, темрява тощо. Компаративістика змісту міфів стародавніх народів дещо урізноманітнює уявлення про хаос. Більшість з них пов'язували початковий стан світового безладу з водою. Вочевидь, подібну асоціацію викликає безструктурність води. В натурфілософії мілетців ми зустрічаємося зі спробами визначити універсальне першоначало всього сущого, і

характерно, що всі вони — вода у Фалеса, повітря у Анаксімена, апейрон у Анасімандра — позбавлені стійкої структури твердих тіл. Так само безструктурними є вогонь Геракліта та гомеометрії Анасагора. Першоначала вказують на невизначеність Хаосу, який заповнював увесь простір без будь-якої впорядкованості.

Згадки про принцип такого впорядкування пов'язані з ідеями знеособленого «світового розуму» (*νοῦς*), справедливості (*Δίκη*), вічного закону (*λόγος*), який створює світ (у Геракліта — з протилежностей), організує його і навіть визначає долю.

Як зазначав Л. Леві-Брюль, для ментальності первісної людини «простір не був чимось єдино образним та однорідним, байдужим до того, що його наповнює, позбавленим якостей і у всіх своїх частинах тотожним самому собі» [8, с.82]. За якісно-змістовне наповнення локальних просторів відповідали потойбічні сили (духи, боги та ін.). Саме завдяки ним світовий безлад перетворюється на о-духотворений, впорядкований і структурований світ, що у еллінів знайшло відображення в категорії *κόσμος*. Поява цього поняття свідчить про досить високий рівень абстрактного мислення, і до цього людство мало пройти тривалий шлях безперервного розширення часткових локальних просторів до усвідомлення єдності і цілісності світу як такого.

Поняття «космос» у старогрецькій мові вживалося спочатку у значенні «обрання», «прикраса» (звідси, до речі, етимологія слова «косметика»), а також «військовий лад», «однострой». За свідченням Діогена Лаертського, перше філософське вживання категорії «космос» стосовно Всесвіту належить Піфагору, тому не випадково уявлення про впорядкований простір Всесвіту були пов'язані з вченням про числа, гармонію, прекрасне. Порядок і естетизм були нерозривні один від одного.

Ототожнення простору з космосом є ознакою зрілості міфологічного мислення, яке залишає локальні світи суші, моря, неба, підземного царства мертвих, і підіймається до висот філософських узагальнень. Космос охоплює собою Всесвіт у всіх його проявах.

Водночас, при описі космоса ми бачимо, як одні мислителі вперто тримаються за чуттєво дані першоначала (вода, вогонь, повітря, земля), а інші оперують вже абстрактними поняттями (апейрон, гомеометрії, атоми). Це вказує на ту дистанцію, яка пройдена між Міфом та Логосом, на те, наскільки рішуче той чи інший філософ пориває з міфічним ґрунтом. Як приклад, до першої групи слід віднести досократиків:

«Як душа наша, суцця повітрям, скріплює нас воєдино, так дихання і повітря охоплюють весь космос» (Анаксімен);

«Цей космос, один і той же для всіх, не створив ніхто з богів, ніхто з людей, але він завжди був, є і буде вічно живий вогонь, що мірою займається, мірою згасає» (Геракліт).

Рудименти міфологічного світогляду обумовили персоніфікацію світового закону в образі Деміурга, «архітектора Всесвіту», який втілює і уособлює його духовну складову.

Вчення про одухотворений космос в діалозі Платона «Тімей»

У найсистематизованішому вигляді античні уявлення про космос викладені в пізньому діалозі Платона «Тімей». В ньому філософ вкладає в уста Тімея, співрозмовника Сократа, наступні думки: «А як же всеосяжне небо? Назвемо ми його космосом або іншим ім'ям, яке виявиться для нього найкращим, ми в усякому разі

зобов'язані поставити щодо нього питання, з якого має починати розгляд будь-якої речі: чи було воно завжди, не маючи початку свого виникнення, або ж воно виникло, вийшовши з якогось початку?» [11, 28b].

Для Платона очевидно, що еталоном для Деміурга в його творінні не могли бути вже існуючі, чуттєво надані зразки, адже їх ще не існувало. Такий еталон мав бути вічним, передувати існуючому. Космос був створений за «тотожним і незмінним» зразком, що досягається за допомогою розуму. Якщо це так, то необхідно, щоб цей космос був образом чогось: «Отже, побажав, щоб все було добре і щоб ніщо по можливості не було дурно, бог подбав про всі видимі речі, які перебували не в спокої, але в нестрункому і безладному русі; він привів їх з безладдя до порядку, вважаючи, що друге, безумовно, краще першого. Неможливо нині і було неможливо здавна, щоб той, хто є вище благо, зробив щось, що не було б найпрекраснішим; тим часом міркування виявило йому, що з усіх речей, по природі своїй видимих, ні одне творіння, позбавлене розуму, не може бути прекрасніше такого, яке наділене розумом, якщо порівнювати то й інше як ціле; а розум окремо від душі ні в кому жити не може. Керуючись цим міркуванням, він улаштував розум у душі, а душу в тілі і таким чином побудував Всесвіт, маючи на увазі створити творіння найпрекрасніше і за своєю природою найкраще. Отже... слід визнати, що наш космос є живою істотою, наділеною душею і розумом, і народився він воістину за допомогою божественного провидіння» [11, 28b.30a,b].

З точки зору складу речовини космос містить в собі всі відомі першоелементи, але духовно він є цілісною душею «найдосконалішої живої істоти з найдосконалішими частинами». За задумом Демурга, «тіло» космосу має бути «гладким, всюди рівномірним, однаково поширеним на всі боки від центру, цілісним, досконалим і складеним з досконалих органів» [11, 28b.34b]. У його центрі знаходиться душа, звідки вона поширюється вдовж всього «тіла». Ця душа простягнена від центру до меж неба і огортає небо по колу ззовні, сама в собі обертаючись, забезпечуючи гармонію і порядок. Якщо душа є невидимою, то «тіло» можна спостерігати у вигляді явищ природи.

Уявлення Платона про простір обумовлені визнанням початкової гармонійності та одухотвореності космосу. Невідповідність ідеалу астрономічним фактам викликала у послідовників Платона палкі дискусії. Як зазначає Андрій Павленко, «у стінах Академії було вперше усвідомлено утруднення в поясненні устрою космосу: космос є божественним і тому рух усіх небесних тіл має бути круговим і рівномірним, проте спостереження показують, що рух планет є нерівномірним: Сатурн, Юпітер, Марс і Місяць обертаються з неоднаковою швидкістю (Тім.39 а) і роблять «зворотні рухи» [10].

Створений «за образом і подобою» Бога космос сам є живою істотою. Але зрозуміло, що йдеться не про звичайну істоту «часткового виду», адже наслідування часткового і неповного жодним чином не може бути прекрасним. Одухотворений космос Платона містить в собі всі можливі живі істоти, включаючи богів, людей, тварин. При цьому людина є своєрідною макромоделлю космосу. Деміург намагався втілити найпрекрасніший, найдосконаліший з усіх мислимих ідей задумок, влаштував його як цілісну живу істоту, охоплюючи всі споріднені їй живі істоти в собі самій.

Космогенез, за Платоном, живиться «сумішшю ідей і матерії, деміург створює світову душу і розповсюджує цю суміш у всьому просторі, який призначений для

видимого всесвіту, поділяючи його на стихії — вогонь, воду, повітря і землю. Обертаючи космос, він округлив його, надавши йому найдосконалішу форму — сфери. Відповідно гармонійним математичним співвідношенням він перетворив орбіти планет і небо нерухомих зірок. Результат — космос як жива істота, обдароване розумом. Космос єдиний, бо єдиному прообразу, якому наслідує бог, творячи світ, повинен відповідати і єдиний, прекрасний світ», який складається з деміурга (божественний розум), світової душі і світового тіла [4, с. 200].

Ця теза знайшла свій розвиток у неоплатонізмі, перекочувала звідти до вчень християнських Отців церкви і далі — до православної філософії, де існує концепт «соборної особистості». Платоністські та неоплатоністські уявлення про космос суттєво вплинули на світорозуміння Візантійської, а слід за нею – російської цивілізації. Тут ми бачимо пряме та послідовне ототожнення космоса з Божественною сутністю. Досить виразними у цьому плані є наступні рядки із вірша Гаврила Державіна «Бог» (1784):

*«О ты, пространством бесконечный,
Живый в движенъи вещества,
Теченьем времени превечный,
Без лиц, в трех лицах божества!
Дух всюду суций и единый,
Кому нет места и причины,
Кого никто постичь не мог,
Кто все собою наполняет,
Объемлет, зиждет, сохраняет,
Кого мы называем: бог».*

Як бачимо, простір космосу не є порожнечою, він наповнений (заповнений) божественним духом, і людина через душу має до нього причетність:

*«Частица целой я вселенной,
Поставлен, мнися мне, в почтенной
Средине естества я той,
Где кончил тварей ты телесных,
Где начал ты духов небесных
И цепь существ связал всех мной.
Я связь миров, повсюду суций,
Я крайня степень вещества;
Я средоточие живущих,
Черта начальна божества...»*

Вчення про простір Арістотеля в трактаті «Про небо»

Принципово інші мотиви лунають в працях учня і головного опонента Платона — Арістотеля. Свої космологічні погляди Стагірит викладає у декількох працях, насамперед, у «Фізиці» та окремому трактату, що згодом (можливо, навіть, стараннями коментаторів) отримав назву «Про небо».

Семантика цього трактату різко контрастує з тим, що ми бачили в платонівському «Тімеї». «Ми вважаємо, — розмірковує Арістотель, — що всі природні тіла і величини

здатні рухатися в просторі самі по собі, оскільки природа, як ми стверджуємо, є джерелом їх руху. Будь-який рух в просторі (який ми називаємо переміщенням) — [рух] або прямолінійний, або по колу, або утворений їх змішанням, бо простими є тільки ці два [рухи] з тієї причини, що і серед величин прості також тільки ці: пряма і окружність. Рухом по колу називається рух навколо центру, прямолінійним — рух вгору і вниз. Під рухом вгору я розумію рух від центру, під рухом вниз — рух до центру. Тому будь-яке просте переміщення по необхідності має бути [переміщенням] або від центру, або до центру, або навколо центру» [1, I 2, 265-266].

Питання про переміщення у просторі розглядаються таким чином, що цей простір являє собою цілковиту порожнечу: «...якщо [1] існує простий рух, [2] рух по колу простий, [3] у простого тіла рух простий і, навпаки, простий рух належить простому тілу (у разі якщо воно належить складному, рух буде визначатися переважаючим [в складному тілі простим]), то тоді в разі потреби має існувати якесь просте тіло, якому властиво рухатися по колу відповідно до його власної природи. Насильно воно може рухатися рухом і іншого, відмінного [від нього тіла], але за своєю природою не може, якщо у кожного з простих тіл тільки один згодний з природою рух» [1, I 2, 266]. Простий прямолінійний рух може бути спрямований або до центру Всесвіту, або від центру. Всі інші рухи, укладені з названих комбінацій трьох видів простих рухів, будуть складними.

Проблема наповненості Всесвіту вирішується Арістотелем логічними умовиводами, що носять абстрактний характер. Перехід від «переміщень» до «стихій» здійснюється через посилання на «природу» та її «протилежність». Так, якщо існує відповідний природі рух речі, то має бути і протилежний рух, всупереч природі — і кожна річ має одну протилежність. Тому рух вгору і вниз взаємно протилежні. «Якщо ж тіло, що рухається по колу всупереч своїй природі, — щось відмінне [від чотирьох елементів], то у нього виявиться якийсь інший згідний з природою рух. Але це неможливо, тому що якщо це рух вгору, то [тіло, що рухається по колу] буде вогнем або повітрям, а якщо вниз — то водою або землею». За Арістотелем, рух по колу не може бути природнім рухом для елементів чотирьох стихій, тому він обґрунтовує необхідність існування ще одного, п'ятого елемента, який був би первинним щодо вогню, повітря, води і землі. Таке «першотіло» (proton soma) або ефір не знає протилежності, воно існувало завжди, ніколи не виникало, не може бути знищеним або зміненим. Арістотель навіть пише, що у ефіра «немає матерії, з якої він міг би виникнути». Він наповнює ефіром сфери, що розташовуються від Місяця до зірок, і вказує, що вони володіють «більш цінною природою» [1, I 2, 269].

Як бачимо, Арістотель фактично заперечує одухотворення всього космоса і розглядає останній суто як простір — «Небо». Він пояснює, що термін небо має у еллінів три значення. По-перше, це зовнішня оболонка Всесвіту, на якій розміщені нерухомі зірки. По-друге, це простір, що розташований між Місяцем і сферою нерухомих зірок. Нарешті, по-третє, це все, що обмежене сферою нерухомих зірок, включаючи підмісячний світ і Землю. В останньому з цих значень термін «Небо» збігається за своїм змістом з терміном «Всесвіт» (to pan) [1, I 9, 278]. Саме третє з наведених значень мається на увазі Арістотелем під предметом його дослідження. Але гранично

абстрактний рівень його мислення обумовив «зсув» акцентів в описі Всесвіту: географія перетворюється на геометрію, або, якщо бути точним, космографія — на «космометрію».

Сучасний коментатор праць Арістотеля І.Д. Рожанський вказує, що історики філософії розійшлися в думках щодо хронології появи трактату «Про Небо». З одного боку, тут присутні критика концепції створення світу, що викладена в «Тімеї» Платона, а з іншого, відчувається неподоланий піфагореїзм. Відмовляючись від платонівського вчення про наявність космічної душі, Арістотель одухотворяє не весь Всесвіт, а лише його частину — так званий «першодвигун». Вчення про це він розгортає в «Фізиці» та «Метафізиці», в трактаті «Про Небо» дане питання він обійшов стороною. «Можливо, — пише І.Д.Рожанський, — що, якби сам Арістотель міг дізнатися про суперечки, які будуть вестися вченими з приводу його вчення через дві з гаком тисячі років після його смерті, він посміявся б над ними, роз'яснивши, що в лекціях «Про Небо» він просто не потребував в доктрині вічного першодвигуна. Можливо... І все ж видається вкрай цікавим, що він зміг викласти свою космологію, не вдаючись до цієї доктрини» [1].

Так чи інакше, але саме завдяки Арістотелю розпочинається тривалий процес витіснення з наукового лексикону поняття «космос» і заміни його більш «нейтральними» термінами «Всесвіт», «Універсум», простір тощо.

Висновки. Занурення у структури міфологічного світосприйняття та порівняння змісту двох пам'ятників античної філософії — платонівського діалогу «Тімеї» та арістотелівського трактату «Про Небо» — дозволяє виявити джерела парадигмального розколу щодо інтерпретації одного з базових понять сучасної онтології – простору.

Повертаючись до питання С.Г. Кара-Мурзи, сформульованого на початку даної статті — «чому у нас космонавти, а в США астронавти?» — необхідно зазначити, що термінологічно дане розмежування відсилає до різних цивілізаційних традицій і має під собою більш глибокі світоглядно-аксіологічні коріння. Назвати пілотів літальних апаратів, що підіймаються за межі земної атмосфери, космонавтами (від *κόσμος* та *ναύτης* — мореплавець) означає поділяти «космічне» світовідчуття, ґрунтоване на переконанні про гармонійність, справедливість, естетичність, одухотвореність цього світу, його підпорядкованість загальному ідеалу Блага. Народжене в надрах грецької міфології й оформлене в працях Платона космічне світовідчуття через неоплатоніків та Візантію перекочувало до східно-християнської (православної) цивілізації, обумовивши, між іншим, її одвічне відставання від Заходу.

Назва ж «астронавти» (від *αστρον* — зоря та *ναύτης*) орієнтує на сприйняття світу як абстрактного простору, порожнечі, заповненої вакуумом (Outer Space або просто Space). Впевнений в силі людського Розуму, астронавт на своєму зорельоті пересікає цей простір, намагаючись досягнути далеких планет і колонізувати їх. Така традиція йде від філософії Арістотеля і характерна для перипатетичних шкіл, Західної Римської імперії, середньовічної схоластики й католицизму в цілому. Узагальнений Захід робить ставку на науку і техніку та перемагає у конкуренції локальних цивілізацій.

Відповідаючи на своє запитання, сам С.Г. Кара-Мурза пояснює, що «Космос – це організм, великий Дім, впорядковане і закрите ціле, до якого включена людина. Захід розірвав з таким світовідчуттям, для нього світ «відкрився», і став об'єктом вивчення і експлуатації. Людина ж залишилася поза світом. Коли вона рухається навіть по землі,

вона для неї була пустою. А якщо зустрічались індіанці, венецианці або росіяни, то цих «жаб і черв'яків» треба було просто прибрати зі шляху» [7, гл.8]. Втім, ганебні сторінки історії західних країн зовсім не означають переваг східно-християнської цивілізації, історія якої не менш багата на колоніальні війни, геноциди, депортації підкорених народів, екологічні катастрофи і злочини проти людства. Тому не слід абсолютизувати значення форм теоретичного осягнення довкілля у вигляді філософських категорій. Але й применшувати також не слід.

Отже, просте, здавалось би, позначення довкілля як космосу або простору має насправді наслідки, що виходять далеко за межі проблеми уточнення наукової і філософської термінології.

Література:

1. *Аристотель*. О Небе. Сочинения. В 4-х т. Т. 3: Перевод /статья и примеч. П. Д. Рожанский. — М.: Мысль, 1981. — С.263-378.
2. *Асмус В. Ф.* Античная философия. Изд. 3-е, доп. — М.: Высшая школа, 2005. — 406 с.
3. *Ахундов М.Д.* Концепции пространства и времени. Истоки, эволюция, перспективы. — М.: Наука, 1982. — 224 с.
4. *Богомолов А.С.* Античная философия. 2 изд. — М.: Высш. шк., 2006. — 390 с.
5. *Вавилов С.И.* Глаз и Солнце. — Москва: Амфора, 2006. — 334 с.
6. *Журавлев В.И.* Концепция всеединства в античной и современной теоретико-вакуумной картинах мира // Ноосфера і цивілізація. — 2005. — Вип. 3(6). — С. 28-34.
7. *Кара-Мурза С.Г.* Советская цивилизация. От начала до Великой Победы. М.: Эксмо, Алгоритм, 2004. — 314 с.
8. *Леви-Брюль Л.* Первобытное мышление. Пер. с фр. Б.И. Шаревской. — М.: Академический проект, 2015. — 430 с.
9. *Лосев А.Ф.* Античный космос и современная наука. Соч. в 9-и томах. Т.1. Бытие — Имя — Космос. — М.: Мысль, 1993. — С.13-295.
10. *Павленко А. Н.* Космос // Новая философская энциклопедия. 2-е изд., испр. и допол. — М.: Мысль, 2010.
11. *Платон*. Тимей / Платон. Собрание сочинений в 4-х томах, Т. III. — М.: Мысль, 1990. — С. 451-453.

УДК: 130.123+159.955.4

Сторіжко Л.В.

Національний технічний університет України «КПІ імені Ігоря Сікорського»

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ ПСИХОАНАЛІЗ – НОВА МЕТОДОЛОГІЯ ПІЗНАННЯ СУТНОСТІ ЛЮДИНИ

Екзистенціальний психоаналіз розглядає ті фактори, які є засадничими для нормального функціонування кожної особистості, сягає коренів життя людини, і тим самим протистойть тенденції сучасної науки підмінити людину образом машини. Екзистенціалізм передбачає зосередження на екзистенції (існуванні) людини, наголошуючи при цьому, що людина повсякчас змінюється, постає. Лише «жива» істина, яка відчувається серцем, переживається на всіх рівнях буття, охоплюючи і свідоме, і несвідоме, спроможна змінити людину. Перспективні теми, які